

11. Martynenko N. I. Kritika pravoslavnogo uchenija o pravstvennosti. – Voronezh: VGU, 1973. – 170 s.

12. Nikol'skij N. M. Istorija ruskoj cerkvi / N. M. Nikol'skij. – M.: Politizdat, 1985. – 448 s.

13. Novaja filosofskaja jenciklopedija. V chetyreh tomah. – T.3 / In-t filosofii RAN. Nauchno-red. sovet: V. S. Stepin, A. A. Gusejnov, G. Ju. Semigin. – M.: Mysl', 2010.

14. Novgorodcev P. Sushhnost' russkogo pravoslavnogo soznaniya / P. Novgorodcev. – Pravoslavie: Rro et contra / Sost. V. F. Fjodorov. – SPb.: Russkaja hristianskaja gumanitarnaja akademija, 2012. (serija: Russkij put').

15. Papkov A. A. Upadok pravoslavnogo prihoda (XVIII–XIX veka) / A. A. Papkov. – M.: T-vo tipo-litogr. Vladimir Chicherin v Moskve, 1899. – 162 s.

16. Pospelovskij D. V. Pravoslavnaia cerkov' v istorii Rusi, Rossii i SSSR / D. V. Pospelovskij. – M.: Biblejsko-Bogoslovskij institut sv. apostola Andreja, 1996. – 408 s.

17. Pospelovskij D. V. Russkaja pravoslavnaia cerkov' v XX veke / D. V. Pospelovskij. – M.: Respublika, 1995. – 306 s.; 1991. – 511 s.

18. Potebnja A. A. Slovo i mif / A. A. Potebnja. – M.: Pravda, 1989. – 623 s.

19. Russkoe pravoslavie: vehi istorii / Nauch. red. A. I. Klibanov. – M.: Nauka, 1989. – 719 s.

20. Slovar' psihologa – praktika / Sost. S. Ju. Golovin. – Minsk, 2001.

21. Titov B. C. Pravoslavie / V. S. Titov. – M.: Politizdat, 1974. (Serija: Sovremennye religii).

22. Chertkov A. B. Kritika filosofskih osnov pravoslavija / A. B. Chertkov. – Moskva: Znanie, 1978. – 64 s. (serija: Novoe v zhizni, nauke, tehnike. Nauchnyj ateizm; №6).

23. Chyzhevs'kyj D. Narysy z istorii' filosofii' na Ukraïni / D. Chyzhevs'kyj. – Nakladom Rady oborony i dopomogy Ukraïni Ukraïns'kogo Kongresovogo komitetu Ameryky. – N'ju-Jork, 1991. – 175 s.

24. Shuchenko V. A. Kritika pravoslavnoj koncepcii kul'tury / V. A. Shuchenko. – L.: Znanie, 1985. – 17 s.

25. Bilaniuk P. T. The Studies of Eastern Christianity / P. T. Bilaniuk. – In 4 Volumes. – Toronto: Catholic University Press, 1987. – V.1. – 243 p.; V.2. – 343 p.; V.3. – 250 p.; V.4. – 234 p.

26. Cymbalysty P. Ukrainian and Russian Languages: Comparative Analyze / P. Cymbalysty. – London: King's College, 1989. – 248 p.

27. Zernov N. M. Eastern Christendom; a study of the origin and development of the Eastern Orthodox Church / N. M. Zernov. – New-York, 1961. – P.123–145.

Vergeles K. M., PhD, Associate Professor, Vinnitsa National Medical University Pirogov (Ukraine, Vinnitsa), kvergeles@gmail.com

Orthodox religion in the literature of pre-revolutionary, Soviet and post-Soviet periods

The article analyzes the attitude to the Orthodox religion, religious consciousness and Orthodox churches in pre-Soviet, Soviet and post-Soviet scientific literature. It is noted that the Orthodox religion before the revolution was seen as the foundation of life of the people in the first place are the concept of «good», «faith», «hopes» and others. The Soviet period is characterized by a negative attitude to the Orthodox Church and the religious consciousness. Moreover, in some works it is concluded that the absence of the Orthodox faith as such. His objective consideration of the Orthodox religion, conscience and belief have acquired rights in post-Soviet science.

Keywords: Orthodoxy, religion, conscience, people, faith, work, psychology, inner peace, tradition.

Вергелес К. Н., кандидат философских наук, доцент, Винницкий национальный медицинский университет им. Н. И. Пирогова (Украина, Винница), kvergeles@gmail.com

Православная религия в литературе дореволюционного, советского и постсоветского периодов

Анализируется отношение к православной религии, религиозному сознанию и православной церкви в дореволюционной, советской и постсоветской научной литературе. Следует отметить, что православие до революции рассматривалось как основа жизни людей, в первую очередь, это понятия «добра», «веры», «надежды» и другие. Советский период характеризуется отрицательным отношением к православной церкви и религиозному сознанию. Более того, в некоторых работах делаются выводы про отсутствие православной веры как таковой. Объективное рассмотрение православной религии, сознание и вера человека возникает в постсоветской науке.

Ключевые слова: православие, религия, совесть, человек, вера, деятельность, психология, внутренний мир, традиция.

* * *

УДК 103.2

Гришанов О. М.,
пошукач кафедри філософії, Донецький
національний університет МОН України
(Україна), alexandrdesign1983@gmail.com

САКРАЛЬНА СИМВОЛІКА В РЕЦЕПЦІЇ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ

Аналізується розвиток філософських уявлень про сутність та функції сакральної символіки. Особлива увага приділена проблемі символу у контексті праць Е. Касирера, С. Лангера, М. Мамардашвілі, С. Аверінцева. Зроблено висновок про те, що у зарубіжній філософській думці осмисленню сутності священного символізму присвячена чимала кількість різнопланових праць. У вітчизняній філософії сучасності проблема символу висвітлювалась у працях І. Паська, В. Попова, В. Токмана та ін.

Ключові слова: символ, знак, свідомість, сакральне, світогляд.

Розвиток філософського знання надав можливість дослідникам приділити увагу цілому спектру важливих теоретичних питань, які раніше або повністю ігнорувалися науковою думкою або ж вивчалися досить однобічно і фрагментарно. Саме до них відноситься й феномен священного (сакрального) символізму як важливої духовної основи людської культури, визначення його ролі у концептуалізації релігії.

Метою даної роботи є комплексний аналіз основних етапів розвитку філософських уявлень про сутність та функції сакральної символіки в соціальному контексті.

Передусім слід зазначити, що загальні характеристики символу описувались та пояснювались багатьма класиками філософії, естетики та психології: Піфагором, Платоном, Аристотелем, Плотіном, Проклом, Августином, Авіценною, Фоомою Аквінським, Б. Паскалем, І. Кантом, Г. Гегелем, Ф. Шеллінгом, Ф. Шиллером, І. Гете, Ч. Пірсом, Ч. Моррісом, Е. Касирером, С. Лангер, З. Фрейдом, К. Леві-Строссом, Б. Расселом, Л. Вітгенштейном, М. Хайдеггером, Е. Фроммом, М. Хессе, Х. Г. Гадамером, Ж. Бодрійяром, А. Менегетті [1, с. 21]. Проте класиком саме семіотики цілком обґрунтовано вважається Е. Касирер, який оголосив символи незмінним атрибутом культури та важливою складовою людської діяльності.

Е. Касирер, німецький філософ-неокантіанець, розробив одну з найвпливовіших в ХХ ст. теорію символу та «символічних форм» моделювання реальності, яка значною мірою вплинула на розвиток символічної проблематики в США та інших країнах.

Характеристика людини як «animal symbolicum», запропонована Е. Касирером, являє собою теорію, згідно якій ключем до природи людини є символ, а саме здатність людини символізувати навколишнє середовище.

«Символічна» філософія Е. Касирера є фундаментом сучасної культурологічної думки в широкому її діапазоні – від фрейдизму до екзистенціалізму [2, с. 42]. Теорія символічної культури справила особливий вплив на літературно-критичну думку США, зокрема на праці американського філософа, культуролога, естетика, С. Лангера яка стала послідовницею касиреровської школи.

Людська здатність до символізації стала розглядатися як основа культурної діяльності. Символічна форма комунікації, що зробила можливим привласнення індивідуального досвіду, перетворення його у загальний, почала усвідомлюватись як основа та умова вироблювання, збереження та ретрансляції культурних цінностей.

Теорія людини як «animal symbolicum» Е. Касирера подала як результат кантівських ідей під впливом

глобальних змін в філософській думці кінця XIX–початку XX ст.ст., що співпало з появою феноменології Е. Гуссерля, онтології М. Хайдеггера, еволюційної теорії Ч. Дарвіна, а також нового філософського напрямку – екзистенціалізму. Е. Касирер зробив спробу зведення в систему наукових досягнень, сформованих до початку XX ст. Символічна теорія людини Е. Касирера постала закономірним переходом еволюції всієї його філософії до антропологічних ідей.

Створення символу відбувається наступним чином: людина створює якусь функцію видимих оточуючих об'єктів, і ця функція становить собою моделі, які вона застосовує у подальшому.

Символ, який розглядається Е. Касирером як здатність речей, образів, дій, явищ передавати ідеальний зміст, визначену ідею, вказувати на щось, відіграє у культурі важливу роль як комунікатора, так і вмістилища значень. Символ є основним засобом культурної діяльності людини. Символічна форма комунікації, що зробила можливим присвоєння індивідуального досвіду, перетворення його у всесвітній, почала усвідомлюватись як основа и умова створення, збереження та ретрансляції культурних цінностей.

Наступницею філософських ідей Е. Касирера є американський філософ С. Лангер, яка розвиває ідеї Е. Касирера про символічну сутність культури та поширює їх до сфери мистецтва, що відбилось у новаторській концепції «презентативного символізму». Також С. Лангер більш докладно виявляє відмінності людини від тварини у використанні знаків, розкриває генезис символів, показує різницю між символом та знаком та їх взаємодію.

Як і для Е. Касирера, так і для С. Лангер проблема пізнання світу перетворилась у проблему конструювання світу за допомогою символічних форм. На відміну від свого вчителя, С. Лангер намагалася поширити сферу використання «символічних форм». Теорії символотворчості впроваджуються нею для сфер живопису, музики, скульптури, архітектури, літератури, сприймаються нею як єдиний художній простір, оскільки «символічні форми» мистецтва, по С. Лангер, відрізняються одна від одної лише матеріалом і тим, що вони символізують.

У своїй концепції людини як «символічної тварини» С. Лангер говорить про здатність людського розуму використовувати знаки та символи. Вона відмічає, що існує відмінність між використанням знаків та символів. Використання знаків є першим проявом розуму «користування знаками поза сумнівом є розумовою функцією. Це початок розуму» [3, с. 30]. У якості прикладу знаків вона звертає увагу на те що «Звук гонгу або свистка, сам по собі абсолютно не пов'язаний з процесом їжі, примушує собаку чекати їжі, якщо в минулому досвіді цей звук завжди передував обіду. Звук – це знак, а не частина собачого корму. Або, наприклад, запах сигаретного диму, який сам по собі не обов'язково є неприємним, говорить дикій тварині про небезпеку і призводить до того, що вона ховається» [3, с. 31]. Розвиток такої знакової мови відбувається паралельно з розвитком фізичних органів почуттів. Таким чином для тварин знаки є безпосередніми вказівками на якість явища або об'єкт, і вслід за цією вказівкою виникає реакція. Тобто розум тварини є найпростішим та безпосереднім передавачем інформації зі світу до моторних центрів. Людина ж обдарована більш широким діапазоном сигналів, які вона здатна сприйняти.

Людина, на відзнаку від тварин, використовує знаки не тільки для вказівки, але й для уявлення. І природа цих знаків у людському уявленні така що «Ми використовуємо їх для того, щоб говорити про якісь речі, не направляючи при цьому на них свої очі, вуха або носи. Ці знаки не повідомляють про речі, а нагадують про них» [3, с. 32].

На відзнаку від тварини, у людини насамперед виступає потреба у символізації, яка характерна саме для неї, і є її базовою потребою. Її механізм полягає у процесі переробки чуттєвого матеріалу в символи, які є елементарними думками. Мова є готовим завершенням символічного перетворення переживань. Для розуміння концепції символу слід більш уважно розглянути, що є знаком у теорії С. Лангер. Знак вказує на існування речі у часі, вказує на об'єкт. Символи ж зображують не самі об'єкти, а є носіями певної концепції про об'єкти і виражають поняття, а не предмет. Існують два типи символіки – дискурсивна та презентативна. Дискурсивному символу С. Лангер приділяє набагато менше уваги ніж презентативному. Дискурсивною символікою відзначається мова та її найменша одиниця – слово. Перевага слова полягає в тому, що у слова немає ніякого значення окрім символічного. Перевагою словесних символів, внаслідок їх буквального значення, є велика готовність створювати сполучення. Виходячи з визначень С. Лангер, про це свідчить наступне: «Мова, в точному значенні цього слова, по суті, дискурсивна; вона має постійні одиниці значення, які можуть поєднуватися з більшими одиницями; вона має фіксовані еквіваленти, які роблять можливими визначення і переклад; її конотації є загальними, так що вона вимагає невербальних актів типу вказівки, погляду або виразних інтонацій голосу, для того, щоб встановити для своїх термінів певні денотати (предмети, які вони означають)» [3, с. 88].

У контексті аналізу розвитку теоретичних уявлень про символ не можна не звернутися до теорії символу М. Мамардашвілі, наскрізною темою філософії якого є феномен свідомості і його значення для становлення людини. У цьому напрямку він спирається на Р. Декарта, а саме у своєму трактуванні мислення як стану свідомості. Також слід зазначити, що М. Мамардашвілі зазнав впливу О. Конта, Пруста, Гуссерля.

У своїй праці «Символ і свідомість. Метафізичний роздум про свідомість у символіці і мові» М. Мамардашвілі більш детально розкриває знакову і символічну структуру свідомості. Початковою буттєвою структурою свідомості у нього є символічна структура. У символічній структурі символ, на відміну від знаку, не передбачає безпосереднього референта і вказує на буттєву структуру свідомості [4, с. 142], але не на її зміст.

Символи – це «органи» або знаряддя свідомості, структури, змінюючи режими свідомого життя, тобто те, за допомогою чого зорганізуються вкрай когеровані стани свідомості (наприклад, символ смерті і т. ін.). Іншим, виділеним ним принципом організації свідомості є її ієрархічність або поліструктурність. Структурою свідомості є деякий просторовий образ існування свідомості. Структура свідомості розум – це те стійке і змістовне розташування «місця свідомості», яке виявляється у зв'язку із станом свідомості з точки зору сфери свідомості. Мамардашвілі говорить про те, що людина не генерує знаки в роботі з речами і подіями, а використовує знаки як готову систему.

Символи відрізняються від знаків тим, що вони є знакоподібними утвореннями. Знакоподібність символів виражається у використанні ними матеріальних побудов, використовуваних знаками. Символи тут являються репрезентаціями не предметів та подій, а творчих посилок і результатів свідомості.

Науковою оригінальністю та глибиною відрізняється розуміння символу у російського філолога і фахівця пізньоантичної і ранньохристиянської епох – С. Аверінцева. Його відомими роботами є: «Поетика ранньовізантійської літератури», «Проблеми літературної теорії у Візантії і латинському середньовіччі», «До глумлення символіки міфу про Едіпа», «Символ» та ін. Символ виступає у Аверінцева як двополосна структура, насичена предметним образом і глибинним сенсом, що нерозривно злігті між собою [5, с. 157]. Структура символу спрямована на те, щоб через кожне окреме явище дати цілісний образ світу. Смилова структура символу багатозарова і розрахована на активну внутрішню роботу того, хто сприймає.

Окрім згаданих мислителів, помітний вклад в ХХ ст. у вивчення символічного мислення внесли А. Гуревич, В. Кандинський, А. Лосев, А. П'ятигорський та К. Свасьян. Серед сучасних українських мислителів, які внесли важливий вклад в розробку вітчизняної семіотики та винайшли багато оригінальних рішень проблеми символу, слід назвати імена В. Токмана, І. Паська та В. Попова.

В цілому, у зарубіжній філософській думці осмисленню сутності священного символізму присвячена чимала кількість різнопланових праць. Серед найбільш вагомих і авторитетних у ньому розвідок належить вказати праці Р. Отто, Е. Дюркгейма, М. Еліаде, Д. Белла, П. Бергера, в яких має місце глибокий філософський аналіз феномену святого. Зокрема, з'ясовується роль ідеї сакрального у розумінні сутнісної основи релігії, розкривається онтологічна й психологічна природа священного, спосіб його маніфестації у світі людської культури, прослідковується динаміка священного і профанного у різні історичні періоди, а також розглядається аксіологічна значимість сакрального у життєдіяльності традиційного і сучасного суспільств. З доробку пострадянського періоду заслуговують на увагу дослідження В. Токмана, Д. Угриновича, М. Пилаєва та І. Яблокова. Дослідження природи символу та сутності релігійного символічного мислення вимагає аналітичного охоплення широкого кола альтернативних концепцій символу, знаку, їх сенсу і значень. Загальні характеристики символу описувалися та пояснювалися багатьма класиками філософії, естетики і психології: Е. Касирером, С. Лангер, М. Мамардашвілі, А. П'ятигорським та ін. Помітний внесок в ХХ ст. у вивчення символічного мислення внесли такі російські дослідники, як С. Аверінцев, С. Гудина, В. Кандинський, А. Лосев, Ю. Лотман, І. Іттен, К. Свасьян та В. Топоров.

Список використаних джерел

1. Этнографическое изучение знаковых средств культуры. – Л.: Знание, 1989. – 298 с.
2. Почепцов Г. Семіотика / Г. Почепцов. – М.: Рефл–Бук, 2002. – 430 с.
3. Лангер С. Философия в новом ключе: Исследование символики разума, ритуала и искусства; [пер. с англ. С. П. Евтушенко, В. П. Шестаков]. – М.: Республика, 2000. – 287 с.
4. Красников А. Н. Методологические проблемы религиоведения / А. Н. Красников. – М.: Академический проект, 2007. – 239 с.
5. Аверинцев С. С. София–Логос. Словарь / Аверинцев С. С. – К.: Дух і Літера, 2001.

References

1. Etnograficheskoye izucheniye znakovykh sredstv kul'tury. – L.: Znaniye, 1989. – 298 s.
2. Pocheptsov G. Semiotika / G. Pochptsov. – M.: Relf–Buk, 2002. – 430 s.
3. Langer S. Filosofiya v novom kluche: Issledovaniya simvoliki razuma, rituala i iskusstva; [per. s angl. S. P. Yevtushenko, V. P. Sheshtakov]. – M.: Respublika, 2000. – 287 s.
4. Krasnikov A. N. Metodologicheskiye problemy religiovedeniya / A. N. Krasnikov. – M.: Akademichesky proekt, 2007. – 239 s.
5. Averintsev S. S. Sofia–Logos. Slovar / S. S. Averintsev. – K.: Duh i Litera, 2005.

Grishanov O. M., post-graduate student of the Chair of Philosophy, Donetsk National University of MES of Ukraine (Ukraine), alexandrdesign1983@gmail.com

The sacred symbolism in reflection of the world philosophical thought

The article is devoted to the analysis of the development of philosophical ideas of essence and functions of the sacred. Special attention has been paid to the problem of a symbol in the context of works of E. Cassirer, S. Langer, M. Mamardashvili, S. Averintsev. It was concluded that in the foreign philosophical thought the great deal of different works has been devoted to the problem of sacred symbolism. In Ukrainian philosophical thought of modernity the problem of symbol has been analyzed in the works of I. Pasko, V. Popov, V. Tokman and others.

Keywords: symbol, sign, consciousness, sacred, worldview.

Гришанов А. Н., соискатель кафедры философии, Донецкий национальный университет МОН Украины (Украина), alexandrdesign1983@gmail.com

Сакральная символика в рецепции мировой философской мысли

Анализируется развитие философских представлений о сущности и функциях сакральной символики. Особое внимание уделяется проблеме символа в контексте работ Э. Кассирера, С. Лангера, М. Мамардашвили, С. Аверинцева. Сделан вывод о том, что в зарубежной философской мысли осмыслению сущности священного символизма посвящено множество разноплановых работ. В отечественной философской мысли современности проблема символа освещалась в работах И. Пасько, В. Попова, В. Токмана и др.

Ключевые слова: символ, знак, сознание, сакральное, мировоззрение.

УДК 246.8:281.9:101.1(045)=161.2

Лещенко А. М.,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
Херсонська державна морська академія
(Україна, Херсон), alena020114@ukr.net

КОЕВОЛЮЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ДУХОВНІЙ ПРАВОСЛАВНІЙ МУЗИЦІ

Музика визначається, як один із головних видів християнського сакрального мистецтва, у системі храмового дійства, що містить сакральні сенси. Доводиться значення коеволюційних процесів у духовній православній музиці, що забезпечують сумісний співрозвиток підсистеми «віруючий–сакральна православна музика» у глобальній системі «віруючий – християнська релігія». Відповідно, визначається специфіка духовної православної музики, що і забезпечує реалізацію коеволюційних процесів.

Ключові слова: коеволуція, коеволуційні процеси, духовна православна музика, християнське сакральне мистецтво.

Музика має колосальний вплив на людину: її почуття, емоції, переживання. Говорячи про значення та можливості впливу на людину музики дослідники стверджують, що «музика – це не просто мова душі; це сенсове налаштування свідомості за допомогою звукового налаштування енергії, яка здатна це налаштування нести у собі. Звук виявляється музичним саме тоді, коли в його звуковій енергії виділена сенсонесуча енергія» [8, с. 248].

Класичним видом християнського сакрального мистецтва, у системі православного та католицького